

Nuber István

Berlusconi Forza Itáliája mint az olasz politikai szisztéma új jelensége

Berlusconi hatalomra kerülésének előzményei

Az évszázadok során duális társadalmi, gazdasági fejlődést felmutató Európa nyugati, s főképpen keleti felén új történelmi szituáció teremtődött. A berlini fal ledöntésének jelképes ereje – a Német Szövetségi Köztársaságot kivéve – legnagyobb mértékben Olaszországban érezte hatását. A bipolaritás megszűnésével véget ért a vezető politikai erőt képviselő jobb- és baloldali pártok (kereszténydemokrata és kommunista) külföldi politikai és anyagi támogatottsága. Ez az új fejlemény nemcsak a kommunistákat, hanem az uralmon levő kereszténydemokratákat is megrendítette.

Mind a nemzetközi politikai, mind az olasz belpolitikai változások révén a politikai stabilitás meggyengült, a társadalmi egyensúly megingott. Ezzel szinte azonos időben megfigyelhető, hogy a bizonytalan helyzet miatt a tőke kivárt, lelassultak a beruházások, melynek következményeként növekedett a munkanélküliek aránya (12 %), legnagyobb mértékben a fiatalok körében (kb. 50 %). Ez a szociális körülmény táptalaja lehetett a mindinkább radikálisabbá váló pártok (a posztfasiszta, a ligák) tömegbázisának.

Az első Olasz Köztársaság megalakulásától kezdve legitimációs válsággal küszködött¹. A tökéletlenül működő intézményrendszer reformálására tett javaslatok (70-es, 80-as évek) hamvába holtak. A pártok szociálisan és kulturálisan töredezetek voltak. A felekezeti jellegű párt állandóan ütközött a laikusokkal. Előfordult, hogy egy-egy frakció vagy kisebb párt kormányokat buktatott meg. A kormányválságot rotációval próbálták megoldani (pl.: Andreotti hétszer volt miniszterelnök). A koalíció és az ellenzék között versengés helyett tisztességtelen konkurenciaharc folyt. A 90-es évekre egyre jobban kiütköztek és nyilvánvalóbbá váltak a politikai rendszer diszfunkcionális vonásai: a korrupció, a „kijárásos” politika, a klientúra rendszere, a traszformista hagyomány, a maffia összefonódása a politikai és gazdasági vezetőkkel. A politikai „váltógazdálkodás” hiánya involválta a pártokrácia kiépülését.

A gerontokrácia garnitúrája nem tudott alternatívát nyújtani az olasz társadalom új politikai, gazdasági és kulturális kihívásaira. A tradicionális pártok csapdába estek: szinte egyszerre kerültek politikai, pénzügyi és erkölcsi válságba. Kialakult a pártok korrumpálásának szisztémája, s minden (képviselői poszt, pozíció, karrier) azon múlt, hogy az új elit a pártkasszát hogyan tudta megtömni, milyen volt a „szavatszallító” képessége.² A pártok eszmei, kulturális értékei devalválódtak, elvesztették mozgósító, közösségeket összetartó erejüket. A pénznek mint a legfőbb értéknek a minden-

hatósága uralkodott el a politikai osztály vezetői körében. Ellentmondást tükröz, hogy a politika iránt érdeklődő polgárok reformokat akartak, az elitpártok pedig vagy megmaradtak a maguk konzervatív elefántcsonttoronyukban, vagy fékeztek az előrevivő változásokat és menteni próbálták irhájukat (pl. Craxi).

A 90-es évektől a szociális és kulturális háló elhasználódásának tünetei megsokszorozódtak. A társadalmi csoportok, rétegek viszonya az ambivalens politikai helyzethez, kapcsolatai az állammal a nyílt kihívás jegyében zajlottak. Türelmetlen, kiábrándult, pesszimista társadalom állt szemben a bürokratikus intézményekkel. A társadalmi feszültséget tetézte, hogy a hol hullámzóan, hol dinamikusán fejlődő gazdaság (kiváltképpen Északon) nem tudott szinkronba kerülni a politikai infrastruktúrával.

A fenti szituációt felismerve szükségszerűvé vált, hogy az északi nagyvállalatok képviselői nemet monddjanak az egyre több anyagi juttatást, „kenőpénzt” követelő és elherdáló, prostituálódott pártelitnek. 1991 decemberében Milánóban Antonio Di Pietro vizsgálóbíró vezetésével megalakult az ún. „Tiszta kezek” bírói csoport, amely rövid időn belül (1992 februárjában) a feltárt bizonyítékok birtokában megkezdte a letartóztatásokat. A Craxihoz közelálló szocialista politikus, Mario Chiesa lebukása elvezetett a fő bűnösök leleplezéséhez, amely földrengésszerű változásokat indított el a politikai élet minden területén. Vádlottak padjára kerültek gazdasági vállalkozók, a kormánypártok prominens vezetői (a kereszténydemokrata Forlani, a szocialista Craxi, a republikánus La Malfa, a liberális Altissimo, a szociáldemokrata Vizzini – mindannyian pártfőtitkárok –, feltehetően a maffiás kapcsolatokkal rendelkező Andreotti), gyanúba keveredtek a Baloldali Demokratika Párt elődjének egyes funkcionáriusai, az Északi Liga elnöke, Umberto Bossi, a médiacézár Silvio Berlusconi. Az 1994-es parlamenti választások előtt majd minden harmadik szenátor és képviselő ellen vádat emeltek korrupciós ügyeik miatt.

Az 1990-es évek első felében a háború utáni politikai, illetve pártrendszer teljesen átalakult. (A választási eredményeket, a változások trendjét az 1-es számú táblázat illusztrálja.) 1990 márciusában a Riminiben tartott kongresszuson felszámolódott az OKP és megszületett az új identitást kereső, később a szociáldemokrata elvek alapján politizáló Baloldali Demokratika Párt, Occhetto vezetésével, majd a külön platformban tömörülő kommunistákból az év végére létrejött a Kommunista Újjáalapítás nevű pártszerveződés, Bertinottival az élen. Az 1948 óta a politikai hatalmat kezében tartó Kereszténydemokrata Párt teljesen felmorzsolódott, illetve négy utódpart kezdett formálódni (a Néppárt, a Segni vezette Paktum, a Kereszténydemokrata Centrum, a Kereszténydemokraták Uniója) a választási piacon. A politikai palettáról eltűnő Szocialista Párt maradványai Del Turco irányítása alatt visszatértek a történelmi tradíciókhoz. Hasonló sorsra jutott a többi történelmi párt is (a Köztársasági és a Szociáldemokrata). Időközben új pártalakulatok, mozgalmak jelentek meg az olasz politika színpadán, mint a Bossi vezette Északi Liga, a Hálózat, a Zöldek. A neofasiszta párt (MSI) új néven (Nemzeti Szövetség), Fini vezetésével igyekezett szalonképesebbé tenni önmagát.

A viharos politikai változások, átalakulások és átváltozások következtében vákuum keletkezett, a politikai szintér középső része üresen maradt, amelyet váratlanul és elemi erővel foglalt el egy teljesen új mozgalom, Berlusconi Forza Itáliája. A médiacézár azt a

megismételhetetlen történelmi szituációt használta ki, amikor a tradicionális pártok tőkéje fogyóban volt vagy elfogyott, s a választópolgárok megcsömöröltek a „pártokrácia” korrupciós vezetőitől és impotens politikájuktól.

Berlusconi első győzelme és bukása

Berlusconi Forza Itáliája azzal a határozott szándékkal robbant be a politikai arénába, hogy dinamizáló tényezőként egyrészt megváltoztassa a több mint negyvenöt év alatt megcsontosodott politikai struktúrát, megsemmisítse a pártokrácia hadállásait, megszüntesse a kompromisszumokkal átszótt kereszténydemokrata-kommunista bipolaritást, másrészt megakadályozza a posztkommunisták („kriptokommunisták”) hatalomra kerülését.

A Forza Italia mozgalmi jellege és laza hálózata egyaránt nevezhető politikai szervezetnek, s módszerét tekintve pedig vállalkozásnak. Berlusconi a gazdasági életben szerzett tapasztalatait sikeresen kamatoztatta a politikai szférában. Programjának kidolgozásához és az új mozgalom megszervezéséhez megnyerte a tömegbefolyásolásban jártas vezető politológusokat, filozófusokat, elismert – és baráti köréhez tartozó – ügyvédek, médiaszakértőket.

Berlusconi a pénzember (Olaszország leggazdagabb polgára), a régi mítosz felelevenítésével: „A nép nevében” jelszóval, a boldogabb jövő ígéretével mozgósítani tudta a politikától elfordulókat, a mérsékelteket, az eddig kevésbé befolyásolható rétegeket. Voksokat tudott szerezni a balközép tömbből is, és hatást gyakorolt a társadalom népi rétegeire, az északi tartományok munkásaira, nyugdíjasokra, háziasszonyokra.

A Forza Italia kezdetben két jól elkülöníthető szervezeti forma szerint tagolódott. Egyrészt éppen hogy kialakuló pártnak, Berlusconi szavaival: mozgalomnak tetelezte magát. Másrészt viszonylag autonóm alapegységek, klubok hálózataként szerveződött. A mozgalmat 1994. január 18-án jegyezték be, és elnöke Silvio Berlusconi lett.

A Forza Italia már megalakulásakor rendelkezett professzionális szervezőgárdával. Berlusconi kezdeményezése nyomán 14.185 klub jött létre.³ Kezdetben a klubokat egyszerű választási bizottságoknak szánták, szociális és kulturális szerepkörrel felruházva, „az élet és a társadalom liberál-demokratikus arculatának” népszerűsítésére hívták életre. A klubok a vállalkozók, szabadfoglalkozásúak, kereskedők, önkéntes társaságok, civil szerveződések tagjai körében lettek a legnépszerűbbek. A Forza Itáliához csatlakozókat leginkább az a lehetőség motiválta, hogy főszereplői és alakítói lehetnek a politikai folyamatoknak, sőt a hatalomra kerülés esélye is – joggal – felcsillant előttük.

Berlusconi választási programját a „Forza Italia nem párt, hanem mozgalom” hatásos jelszava vezette be. A Forza Italia sohasem lesz a „tagkönyvek tulajdonosainak pártja”, hanem a „nép pártjaként” fog működni – állította a piramis csúcsán álló vezér. Az olasz csoda megvalósításáért kidolgozott program bevezetőjét teletűzdelt hangzatos ígéretekkel, néhol patetikus szófordulatokkal. Célkitűzéseit öt általános kitétel köré csoportosította. Többek között hivatkozott a polgári szabadságjogokra, a hatékonyan működő szabad államra, a társadalmi szolidaritásra. Hangsúlyozta a gazdaság további liberalizálását, a magánvállalkozás jelentőségét. Ígéretet tett a pénzügyi rendszer reformjára, az

adóterhek csökkentésére. Szorgalmazta az európai történelmi szerepvállalás visszaállítását. A program második részében a negyvenöt pontból álló problémafelvetés részletesen taglalta a politikai, gazdasági és kulturális szféra területeit, valamint a különböző társadalmi csoportok, rétegek, pártok, civil kezdeményezések helyzetét és megoldást - nemegyszer irreálisat - javasolt a társadalmi feszültségek, bajok orvoslására. „A csoda, amelyet meg akarunk valósítani, csak egy jobb Olaszország lehet”⁴ - zárta felhívását a mozgalom elnöke.

A mozgalom népszerűsége nemcsak Berlusconi populista programja, mozgósító erejű ígéretei, megtisztulási szándéka, a Messiás-várás miatt nőtt meg, hanem felerősítette az identifikációt a Cavaliere egyénisége, szónoki képessége, debatter stílusa, a médiacézar magabiztossága, a kitűnően megformált PR-ja, folyamatos jelenléte a médiában. Például az 1994-es parlamenti választásokat megelőző kampányban az első helyet szerezte meg a képernyőn való szereplésben. A Forza Italia is többször jelent meg a televízió adásaiban, mint legfőbb riválisa, a Baloldali Demokrata Párt. (2. sz. táblázat)

Az elnök politikai sikerét nagymértékben elősegítette először, hogy politikája az újdonság erejével hatott a tömegtájékoztatásban. A kiválóan megkomponált fellépéseivel párhuzamosan zajlott a Tengentopoli viharai nyomán elkezdődött régi pártszisztéma lebontása. Az okok közül második helyen említhetjük az új politikai mozgalom azonosulását alapítójával: nagyon szoros kontaktus alakult ki a „termék” és a „termelő” között. Ezt az összeférhetetlenséget ellenfelei igen élesen bírálták, aminek következtében még inkább az érdeklődés fókuszába került a Lovag és mozgalma a politika piacán. Harmadszor tulajdonosi státusza (három televízió-csatornát birtokol) predesztinálta, hogy már nem csupán gazdasági vezetőként, hanem politikusként is igen hamar ismertté váljon országszerte és külföldön is.⁵

Berlusconi eredményes szereplésének egyik titka, hogy „karizmája” szerencsésen összekapcsolódott a legmodernebb és leghatékonyabb eszközök és módszerek széles körű alkalmazásával. Ehhez járult hozzá, hogy a 90-es évek elején a tömegkommunikáció a politikai tér kitöltésére szolgált. Ugyanakkor a Forza Italia rugalmas és hatékony mozgalomnak bizonyult a szükséges választói egyetértés és a hatalom azonnali elnyerése, megragadása érdekében.

A kormánypártok bukása utáni zűrzavaros helyzetet, a politikai szükségállapotot kihasználva szállt szembe a „kommunista veszéllyel”, határolódott el a jobboldali korrumpált párt- és állami vezetőktől. Propagandisztikus, lehengerlő stílusával, „menedzseri” érzékkel maga mellé állította azokat a politikai erőket, amelyekkel új konszenzust lehetett kötni. Berlusconi demagóg jellegű, hangzatos ígéretekkel tarkított, nívumot is tartalmazó programmal és rövid idő alatt korszerű formában szervezett párttal és választási szövetségeseivel (Bossi, Fini) győzelmet aratott. Május 11-én megalakult „az olasz csoda” jegyében született koalíciós kormány, amelynek összetétele, a neofasiszta miniszterek kinevezése miatt, nemtetszést váltott ki mind hazai (olasz), mind nemzetközi viszonylatban.

Berlusconi elbizakodottsága, a parlamenti játékszabályok gőgös semmibevétele nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a tényeken és logikán túli érvelései, egész mentalitása lelepleződjék. Rögtön kitudódott, hogy zsarnok, antidemokratikus személlyel állunk szemben, aki a törvényeket, különösen a büntetőjogi rendelkezéseket a saját ér-

dekeinek megfelelően értelmezi, amennyiben a törvényhozó szervek alkotják meg őket. Ad absurdum törvényen kívül akarta helyezni magát, mint jogtudor, mint az igazság egyedüli letéteményese.

Ellenvéleményt nem tűrő stílusa, előítéletes vélekedése, tekintélyelvre való hivatkozásai és félreértelmezései miatt (az igazság, a bűntény kritériumainak sajátos „felfogása”) egyre inkább ellenszenvessé vált. A gazdasági menedzser és a politikai leader feloldhatatlan ellentmondásba került egymással, amikor nem mondott le televíziós csatornáiról, a Fininvest vállalatbirodalomnál elfoglalt pozícióiról. Autoriter intézkedései veszélyeztették a feszültségekkel terhes olasz társadalom, a politikai berendezkedés megújulását. Időközben öccse és üzlettársa, Paolo Berlusconi ellen bírósági vizsgálatok folytak, s ő magára is gyanú árnyéka vetődött.

Az ellenzék rossz néven vette, hogy figyelmen kívül hagyta a szakszervezetek követeléseit, csak az általános sztrájk kilátásba helyezése kényszerítette a tárgyalásra. Többször becmérlően beszélt a parlamentről, szembehelyezkedett a köztársasági elnökkel. Koalíciós partnere, Bossi is kivált a kormányból, és az ellenzék mellé állt. Berlusconi nem várva meg a bizalmatlansági indítvány feletti szavazást, 1994. december 22-én benyújtotta lemondását.

Berlusconi második szárnyalása

Berlusconi a kétszeri vereségből (1994, 1996) okulva azt a határozott célt tűzte ki, hogy mindenáron megszilárdítja pozícióit a gyökeresen átalakult pártstruktúráján belül, a korábbi győzelem megismétlése reményében. Elhatározása annál is inkább szükség-szerűvé vált, mert a választási győzelmét követő hónapokban a klubjai elbizonytalanodtak, ugyanis meghíúsultak azok a lehetőségek, hogy a Forza Italia helyileg is konszolidált pártként vehessen részt a politika alakításában. A bizonytalanságot tetézte, hogy a képviselői csoportok korlátozott politikai befolyással bírtak, s ezért nem tudtak közvetlen kapcsolatot teremteni választói bázisukkal. A pártvezér antidemokratikus magatartása, agresszív stílusa, populista típusú vitája az ellenzék, a sajtó képviselőivel, sőt a szövetségeseivel is, akadályozta tisztánlátását a valós politikai feszültségek megítélésében. Elterelte a figyelmét pl. a Szabadság Pólusa belső ellentmondásairól, a Forza Italia strukturális problémáiról, a választói magatartás módosulásáról, az Olajág csoportosulás nemzeti érdekeket képviselő, meggyőzőbb, vonzóbb modernizációs programjáról. Noha Berlusconi személyes energiataralékainak kisugárzásával igyekezett összefogni mozgalmát, de nem sikerült a tagságot és a választói kört oly mértékben magával ragadnia, mint korábban.

Az 1996-os választási kudarc után egyre nyilvánvalóbbá vált a Forza Italia elnöke számára, hogy újra kell gondolnia stratégiáját és meghatároznia mozgalmának szervezeti felépítését. Első lépésben a „karizmatikus” személyre épülő politikai szerveződést intézményesítették: a klubokat egyesítették a mozgalommal. A kongresszusukon elfogadott szervezeti szabályzat szerint a klubok a helyi politizálás tereimái lettek. Főbb feladataik: a tagság növelése, a választói kör kiszélesítése. Ugyanakkor kötelesek voltak elfo-

gadni és végrehajtani a Forza Italia vezetője és vezető szervei által meghatározott politikát. Következésképpen a Forza Italia alulról demokratikusan építkező, korlátozott jogokkal rendelkező, felülről centrálisan irányított „perszonális” párttá alakult.

Időközben a Szabadság Pólusán belül az intézményi reformok kérdésében nézeteltérések támadtak: az ún. alkotmány-pártiak a politikai uralkodó osztály és a pártok legitim mozgalmát akarták újra elfogadtatni, megakadályozva a politikai váltógazdálkodás létrejöttét. Velük ellentétben Berlusconi politikája stratégiai fordulatot jelentett: a Forza Italia megerősödésével, saját ambícióinak és érdekeinek képviselésével szándékozott befolyásolni azt a tendenciát, amely a kétpólusú politikai rendszer kialakulásához vezet. Ennek érdekében új taktikai lépésekhez folyamodott: hosszú időre szóló megállapodást ajánlott a kormánynak, tisztességes párbeszédet kezdeményezett D'Alemaival, a miniszterelnökkel. Dicsőítette és javasolta visszaállítani az arányos választási rendszert a következő parlamenti választásokra. A mérsékelt hangvételű, az óvatosan tapogatózó, kompromisszumra hajlandó, taktikázgató politikus benyomását keltette. Sőt kijelentette, hogy visszavonul a politikai csatározástól. A Janus-arcú politikai parvenű azonban kivárára rendezkedett be, amikor is a Forza Italia kormányzóképes erőként színre léphet.

A 2001-es parlamenti választásokat megelőző kampány Berlusconi-nak jó alkalmat kínált arra, hogy – nem hazudtolva meg korábbi önmagát – még nagyobb lendülettel és elszántsággal vesse bele magát a politikai küzdelmekbe. A vagyonos új vállalkozói elit outsider képviselője azzal a határozott céllal aktivizálódott, hogy újból elfoglalja az első helyet a politikában is. Érzékelteti, hogy ő a nép kiválasztottja, s a „vox populi, vox Dei” antik mondás jegyében szórja nyilait a vele szembenállókra. A nép javát szem előtt tartó, magányosnak látszó, felsőbbrendű Vezér napóleoni pózában tetszeleg. Azt tartja, hogy őbenne szintetizálódik s testesül meg a népakarat. Saját felemelkedésének, vállalkozói karrierjének példáival szédíti választóit: „Io sono la garanzia” – állítja.

Mesterien manőverezik, hangzatos ígéreteinek és propagandamódszereinek tárháza kimeríthetetlennek tűnik. Időben köt számára előnyös, a párt érdekeit kifejező alkut a mára mérsékeltnek látszó Finivel, az idegengyűlölővé vált Bossival. Létrehozza a Szabadságjogok Házának hálózatát. Minden családnak eljuttatja az „Egy olasz története” című, saját életéről szóló „példa-könyvet”. Perszonális kampányának legfőbb ígérete: ha rá szavaznak, „kopernikuszi fordulat” következik be az olaszok életében, s ugyanúgy gazdaggá teszi Itáliát és polgárait, mint korábban vállalatbirodalmát és önmagát.

Berlusconi úgy jelenik meg, mint egy játékmester, aki egyszemélyben irányítja a nagy cirkuszi mutatványt, mintha minden az ő tervei szerint történne. S a politikai marketing-fogások vevőre találnak a politika kínálati piacán a nivótlan – általa lezüllesztett – tv-műsorokhoz és reklámokhoz szokott nézőkben. A médiamogul egyedül többször jelent meg a tévéképernyőkön, mint a többi politikus együtvéve. A Mediaset három csatornáján mintegy negyven óra hosszat volt látható, de még a közszolgálati televízióban is verte ellenfeleit.

A választások előtt két héttel nyugati sajtókampány indult a médiacézár ellen, vitatva a gazdasági vállalkozó politikusi képességeit. A mérsékelt hangneméről ismert neoliberais The Economist egyértelműen és világosan kimondja, hogy Silvio Berlusconi alkalmatlan a kormányzásra egy olyan országban, ahol a demokráciának több évszázados hagyományai vannak. A jelentősebb liberális és konzervatív lapok górcső alá veszik kor-

rupciós ügyleteit, adócsalásait, mérleghamisításait, maffia-kapcsolatai miatt indított hazai és nemzetközi peres ügyeit, a gyilkosságra való felbujtás miatti vizsgálatot. Példa nélkülűnek tartják a nyugati fejlett társadalmakban, hogy egy jelölt saját tömegkommunikációs eszközeinek segítségével igyekszik – gátlástalanul – befolyást gyakorolni a választói magatartásra. A „telekrácia”, a Berlusconi-féle médiabirodalom monopolisztikus jellege az olasz történelem legsötétebb fejezetét idézi, s hasonlóképpen a Finivel és Bossival kötött szövetsége. A gazdasági hatalmi potenciál és a telekrácia köré szerveződő politikai koncentráció és kétes szövetségei aggodalmat s ellenállást váltottak ki a hazai értelmiség és a nyugati demokrácia felelős vezetői körében. Berlusconi legnagyobb ellenfele Berlusconi lett. A médiacézár kommunista összeesküvés, baloldali boszorkányüldözés áldozatának próbálta beállítani magát, amikor reagált a nyugati sajtókampány során makulátlanságát megkérdőjelező vádakra.

A kampány finisében váratlan és meglepő javaslatot tesz: öt pontból álló szerződés teljesítését vállalja a televízió nyilvánossága előtt. Ígéretei: az adóterhek jelentős csökkentése, a lakosság biztonságának szavatolása, a minimális nyugdíj megemlése legalább havi egymillió lírára, másfél millió új munkahely létesítése, a nagybefektetések tízéves tervének időarányos végrehajtása. Megjegyzi, hogy ha az öt választási programból egyet nem teljesít, nem jelölteti újra magát és felhagy a politikával. S ígéretet tett továbbá, hogy vállalkozásait, érdekeltségeit egy tröszt gondnoksága alá helyezi.

A kiélezett, gyakran durva hangvételű kampányküzdelemben Berlusconi vezetésével a jobboldali koalíció győzött. A Forza Italia elnöke nemcsak a baloldal szavazóinak egy részét szívtá el, hanem a szövetségesek – kiváltképpen az Északi Liga – szimpatizánsait is elhódította. A balközép koalíció – noha sikereket könyvelhetett el magának – népszerűségvesztéssel és több kockázattal járt. A baloldali kormányzat hibájának róható fel például, hogy öt év alatt nem tudta elfogadtatni az összeférhetetlenségi törvényt. A progresszívek a kampányban elaprózódtak, szétzilálódtak, nem rendelkeztek olyan erőcentrummal, illetve személyiséggel, amely vagy aki alternatívát nyújtott volna a politikailag, kulturálisan és ideológiailag megosztott társadalom tagjainak. A botránnyosan lebonyolított választás sem az ő malmukra hajtotta a vizet.

Berlusconi sikere egyaránt magyarázható a politikai, gazdasági és kulturális feltételek változásaival, a politikai szubjektumok értékorientációjának módosulásával, a gazdasági- és a médiamednedszer újszerű módszereivel, szónoki képességével, látványpolitikázással, valamint az ellenfelek lekezelésével. Nem válogatós a politikai partnerek keresésében sem: Északon Bossival és posztmodern pártjával, a Ligával; Délen Finivel és poszt-fasiszta pártjával, a Nemzeti Szövetséggel kötött választási szövetséget és győzelmet aratott. *(Lásd: 3. sz. táblázat)* A pénztárcán alapuló politika győzött a baloldali erőkkal szemben, amelyek az általános emberi jogokra, értékekre hivatkoztak. A demokrácia hangjainak hangját nem hallotta meg a nép. A morális referendum elbukott. Umberto Eco felhívása⁶ nem talált visszhangra.

Irodalomjegyzék

¹ Soltész Erzsébet: A képviseleti demokrácia berendezkedése és sajátosságai Olaszországban. Kandidátusi értekezés, 1990. 56-57.o. (Megtalálható az MTA könyvtárában)

² Horváth Jenő: Az első Olasz Köztársaság alkonya? Társadalmi Szemle, 1996/8-9. 53-57.

³ R. Borcio: Le complicate scelte di Forza Italia, "il Mulino", 2/1997. p. 270.

⁴ Per uno nuovo miracolo italiano. Il programma di Forza Italia, Trend, 1994. p. 7.

⁵ G. Sani: C'e un leader in video: la forza della telepolitica, "il Mulino", 5/1995. pp. 877-879.

⁶ Eco, U: Kiért szól a harang? Unit?, 2001. május 8.

Mellékletek

1. sz. táblázat Olasz parlamenti választások (1958-1987) százalékban

	1958	1963	1968	1970	1972	1976	1979	1983	1987
Kereszténydemokrata Párt	42,4	38,3	39,1	37,8	38,7	38,7	38,3	32,9	34,3
Olasz Kommunista Párt	22,7	25,3	26,9	27,8	27,2	34,4	30,6	29,9	26,6
Olasz Szocialista Párt	14,2	13,8	-	10,4	9,6	9,7	9,8	11,4	14,3
Olasz Szociáldemokrata Párt	4,6	6,1	-	6,9	5,1	3,4	3,8	4,1	2,9
Olasz Liberális Párt	3,5	7,0	5,8	4,7	3,9	1,3	1,9	2,9	2,1
Neofasiszta Párt	4,8	5,1	4,5	5,9	8,7*	6,1	5,3	6,8	5,9
Zöldek	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5
Liga	-	-	-	-	-	-	-	-	1,8

*A monarchistákkal együtt

Forrás: S. Colarizi: *Storia dei partiti nell' Italia repubblicana*. Laterza, Bari, 1994. pp. 688-689

2. sz. táblázat A főbb vezetők televíziós szereplése (percben)

1994 március	Időtartam (perc)	Fellépés	Jelenlét
Berlusconi	1286	925	361
Occhetto	395	262	133
Bossi	319	227	92
Segni	317	186	131
Fini	314	162	152
Martinazzoli	295	162	133
Bertinotti	248	122	126
Panella	216	68	148

1994 március	RAI csatornái	Fininvest csatornái	TMC csatornái
Berlusconi	69	252	40
Occhetto	69	40	24

Forrás: G. Sani: *C'è un leader in video: la forza della telepolitica*, "il Mulino", 5/1995, p. 885.

3. sz. táblázat Parlamenti választások 2001 (%)

<i>Olajfa</i>	
Baloldali Demokrata Párt	16,6
Margherita	14,5
Girasole	2,2
Pdci	1,7
<i>Szabadságjogok háza</i>	
Hajrá Olaszország	29,4
Nemzeti Szövetség	12,0
Biancofiore	3,2
Északi Liga	3,9
Új Szocialista Párt	1,0
<i>Egyéb</i>	
Kommunista Újjáalakulás Pártja	5,0
Bonino listája	2,3
Di Pietro listája	3,9